شانۆی دایکی نیشتمان

شانۆنامەی کۆشکی ئاوات

برایم فەرشی

پێرست

میژووی شانۆی دایکی نیشتمان | شانۆنامەی کۆشکی ئاوات

شانۆنامەی دایکی نیشتمان پلانی سیاسی کورد

شانۆنامەی دایکی نیشتمان بەرهەمی کۆماری کوردستان

کۆشکی ئاوات، دایکی نیشتمان، کۆماری کوردستان

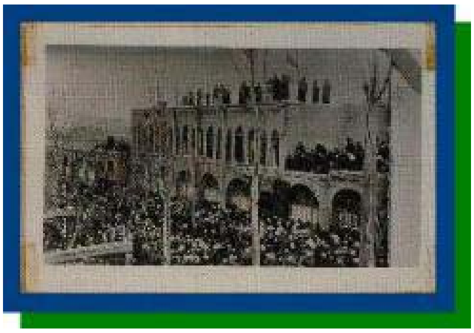

شانۆی دایکی نیشتمان

شانۆی دایکی نیشتمان

کورتەیەک لە سەر شانۆی دایکی نیشتمان

پێشەکی

زۆر دەمێک بوو تامەزرۆی پەیداکردنی زانیاری لە سەر شانۆی دایکی نیشتمان بووم. هەڵات هەڵاتی ناو کوردستان و داوا لەم و لەو, ئەم ناوەند و ئەم ناوەند بەری نەدا. لە دەرەوەی وڵاتیش هیچ ناوەندێک بە هانامەوە نەهات و زۆر کەسیش وەڵامی داوەکەیان نەداوە. هەتا رۆژێک لە رۆژان بەهەڵکەوت لە رێگای دۆستێکی سنەییەوە کە ئاگاداری خواستی دڵم بوو, لە گەڵ کاک غەنی بلوریان کە بۆ چەند رۆژێک هاتبووە ئاڵمان ئاشنا بووم. کاک غەنی سەرەڕای نەخۆشی بە بیستنی داواکەم لە مەڕ باس لە سەر دایکی نیشتمان, ئامادەیی خۆی بۆ گفتوگۆ دەربڕی. لە چەند رۆژدا ماوەی 16 سەعات لە گەڵی دانیشتم و بەوردی زۆر گرێپووچکەی ئەم ڕووداوە گرینگەی شانۆی بۆکردمەوە. ئەم نووسراوەیە بەرهەمی ئەو دانیشتنە و گەڕان بە ناو زۆر سەرچاوەدایە کە دەستم پێیان ڕاگەیشتووە, هەروەها گفتوگۆ لە گەڵ کەسانێکی دیکەی وەک بەرێز سوهەیلاخانم کچی پێشەوا قازی محەمەد. سەرڕای پێوەندی گرتن لە گەڵ زیاتر لە 50 کەس لەدەرەوە وناوەوەی کوردستان و بەسەرکردنەوەی زۆر کتێب و گۆوار, هێشتا ناکرێ بگوترێ نووسراوەکە ڕۆشنایی تەواو دەخاتە سەر ئەم ڕووداوە, بۆوێنە دەقی شانۆنامەکە ساغ نەکراوەتەوە, وێنەی شانۆکە بەرچاو ناکەوێ, گوتنی قازی محەمەد, رووسەکان و کەریم ئەیووبی ڕوون نیە, ناوی هێندێک لە بەشدارانی شانۆکە, دەور و بەسەرهاتیان تاریک ماوەتەوە! ڕەنگە ئەم نووسراوەیە ئەرکی کەسێکی دیکە بۆ ڕوونکردنەوەی تەواوی ڕووداوەکە سووک کا. ئەوەش بگوترێ کە تا ئێستا زۆر زانیاری هەڵە لە سەر ئەم ڕووداوە شانۆیە گوتراوە ونووسراوە و هەروا بەردەوامە بە تایبەت لە باشوری کوردستان هەڵەکان دووبارە دەکرێتەوە. دەی بەشکم ئەم نووسراوەیە کوتایی بە بڵاوکردنەوەی ئەم هەڵانە بێنێ.

««««««««»»»»»»»»

سەردەمێکی نوێ

دوای مانگی خەرمانان(شەهریوەر)ی 1320(1941 زایینی) و پاش نەمانی دەستەڵاتداریەتی ڕژێمی ڕەزاشا لە ئێران, جوڵانەوەی ڕووناکبیری لە مەڵبەندی موکریان بە تایبەت لە مەهاباد پەرەدەستێنێ:

- پێکهاتنی کۆمەڵەی ژ.ک لە 1321/6/25(1942/9/16),
- پێکهاتنی ڕێکخراوی لاوانی کورد,
- بوونی کۆڕ وکۆمەڵی ئەدەبی ,
- دەرچوونی گۆواری «نیشتمان» لە مانگی مای 1943,
- بەستنی کۆنگرەی «کۆمەلەی ژ.ک» بە بەشداری 100 کەس لە شاری مەهاباد هەر لە ساڵی 1943.

هەمووی ئەوانە بە تێکرا سەردەمێکی نوێی ڕووناکبیری دەنوێنن. پەرەپێدانی کاری تەبلیغی و ئاگادارکردنی هەرچی زۆرتری خەڵک بەشێک لە ئامانجەکانی ئەم کۆنگرەیە بوو. بیری پێشکەشکردنی شانۆ لەم چوارچێوەدا دێتە گۆڕێ.

کۆمەڵەی ژ.ک و شانۆنامە

غەنی بلوریان دەگێڕێتەوە: «« کۆمەڵەی ژ.ک داوایان لێکردین(غەنی بلوریان ئەو دەم ئەندامی ڕێکخراوی لاوانی کوردستان بووە, داوایان لەم ڕێکخراوە کردووە) نمایشێک بێنینە سەر سەحنە, زەبیحی(عەبدولرەحمان) شانۆنامەکەی دادەستم, دڵشاد(ڕەسولی) و زەبیحی شانۆنامەکەیان پەردە بە پەردە بۆ خوێندینەوە››, « قازی محەمەد چەند سۆحبەتێکی کرد و گوتی: " ئەوە شتێکی تەبلیغیە بۆمیللەتی کورد, وەک ئەوە وایە ئەمن بچمە سەر سەحنەو قسە بۆ خەڵک بکەم. بەڵام نمایش دەتوانێ تەئسیری لە قسەکردنی کەسێکی وەک من زیاتر بێ, جابۆیە دەبێ نمایشەکە زۆر جوان لە بەر بکەن و تەمرینی لە سەر بکەن››.

شانۆی دایکی نیشتمان بە یەکەم هەنگاوی شانۆیی بە شێوەی شانۆ بە زمانی کوردی لە شاری مەهاباد وناوچەی موکریان دەژمێردرێ. کاک غەنی بلوریان دەڵێ:

« لە زەمانی ڕەزاشا لە لە مەدرەسە نمایشێکی(1) چکۆلەی یەک پەردەیی کۆمێدی پێشکەش دەکرا, کە زۆرتر عەبدوڵای حەکیم زادە دەوری تێدا هەبوو, ئەو دەم ئێمە دەچووین تەماشامان دەکرد,هێندێک نمایشی ئاوا هەبوو, بەڵام گشتی نەبوو, یەکەمین شانۆ کە خەڵک بۆ دیتنی بەشداریان کرد دایکی نیشتمان بوو.››

نووسەری دایکی نیشتمان

کریس کۆچێرا (Chris Kuschera) لە کتێبەکەیدا بە نێوی (Le Mouvement National Kurd)

« بزووتنەوەی نەتەوایەتی کورد›› دەنووسێ : « قازی محەمەد ...چەند شانۆنامەشی بە ناوەرۆکی مێژوویی و نیشتمان پەروەرانەوە نووسیوە, بە تایبەت دڕامی مێژوویی سەلاحەدین, کە خەباتی کوردان دژی خاچپەرستەکان دەگێڕێتەوە, یان شانۆنامەی دایکی نیشتمان کە چارەنووسی گەلی کورد دوای پەیمانی سەعدئاباد لە نێوان ئێران,عێراق, تورکیا و ئەفغانستان (1937), دەنوێنێ. ئەو دوو شانۆنامەیە لە شاری مەهاباد پێشکەش کراون.››

سوهیلاخانم کچی پێشەوا قازی محەمەد, کە ئاگاداری کتێبخانە و نووسراوەکانی باوکی بووە, پێی وانیە ئەم شانۆنامەیە لە لایەن باوکییەوە نووسرابێ. کاک غەنی بلوریان لای وایە شانۆنامەکە لەکوردستانی عێراق نووسراوە. کریس کۆچێرا لە سەر چ بەڵگەیەک قازی محەمەد بە شانۆنامەنووس ناودەبا ڕوون نیە. جگە لەم نووسەرە کەسی دی پەنجەی بۆ ئەم باسە ڕانەکێشاوە. لە سەر عەبدولرەحمان زەبیحی یان مستەفا خۆشناو (کە ئەو دەم لە شاری مەهاباد لەکۆمەلەی ژ.ک نزیک بووە) کە ئەم شانۆنامەیان نووسیبێ بەڵگەی دیار بە دەستەوە نیە. هەرچەند لە نووسراوە, گۆوارو کتێبی نووسراو لە سەر شانۆی کوردی لە کوردستانی عێراق باسێک لە شانۆنامەیک بە ناوی دایکی نیشتمان لەو ساڵانەو ساڵانی دوایەش نەکراوە,

بەڵام ئەم بۆچوونە کە شانۆنامەکە لەو دیوی کوردستانەوە هاتبێ زۆر دور لە واقیع نیە, لە بەر ئەوەی باشوری کوردستان کانگای ڕووناکبیری وەهەناردنی دیاری بۆرۆژهەڵاتی کوردستان بووە. لە سەردەمی کۆمەڵەی ژ.ک و کۆماری کوردستاندا زۆر کەسی بەتوانای باشوری کوردستان لە مەهاباد بوون, هەروەها لەو سەردەمەدا لە شارەکانی سلێمانی, هەولێر و کەرکووک شانۆ بە زمانی کوردی هەبووە. تەنانەت 35 ساڵ دوای دایکی نیشتمان دووهەمین شانۆ بە زمانی کوردی «مان گرتن›› نووسینی «ڕەحمان زەنگەنە؟!» کە لە شارەکانی سنە, سەقزەبۆکان,مەهاباد و خانێ(پیرانشار) لە لایەن تیپی شانۆی لاو(گروە تئاتر جوان)ی شاری بۆکانەوە پێشکەش کرا, دیاری باشوری کوردستان بوو کە تا ئەم دواییانە ناوی لە کتێب و گۆوارەکاندا نەبوو. لە لایەکی ترەوە بە پێی وتەی غەنی بلوریان چەند گۆڕانکاری لە شانۆکەدا رووی داوە وەک گۆڕینی مەلیک بە سەر کۆمار, کە زۆرتر لە عێراق باو بووە, شێخ مەحموودی نەمریش کاتی خۆی, خۆی بە مەلیکی کوردان داناوە, یان لێ زیادکردنی هاوکاری سەربازی ڕووس لە گەڵ پێشمەرگە,یان بەربڵاوکردنەوەی پەیمانی سەعدئاباد(2) ئەگەر کەسێک لەو سەردەمەدا لە مەهاباد ویستبێتی شانۆنامەیەک لە سەر بارودۆخی ئەو کاتەی کوردستان بنووسێ بە تایبەت ئەندام و یا کاربەدەستی کۆمەڵەی ژ.ک بووبێ, دوور لە ژیری سیاسیە, بیری ئەودەمەی کۆمەڵەی ژ.ک.ی نەبووبێ و شانۆنامەیەک بنووسێ کە دوایە بەشی زۆری بگۆڕێ. پەیمانی سەعدئاباد ساڵی 1937 بەستراوە. بیری کۆماری خوازی لە ئێران بە تایبەت لە ئازەربایجان وکوردستان ئەو دەم هەبووە, پێوەندی ڕووس و کوردەکانیش ئەم بیرە قایمتر دەکا, بوونی ڕووسەکان لە ناوچەش خاڵەکەی دیکەی ناو شانۆنامەکەیە.بیری شانۆی دایکی نیشتمان پێش گۆڕانکاریەکە زۆرتر بۆ سەردەمی شێخ مەحموود دەلوێ هەتا ساڵانی 1943تا 1945.

ساڵی پێشکەشکردن

لە سەر دایکی نیشتمان وا نووسراوەوگوتراوە, کە لە سەردەمی کۆماری کوردستان واتە ساڵی 1946 پێشکەشکراوە. ئەم بۆچوونە لە بەر چەند هۆ دەبێ سەهوو ناڕاست بێ:

- بە پێی گفتی غەنی بلوریان شانۆنامەکە لە دەفتەری کۆمەڵەی ژ.ک لە دەست زەبیحی وەرگیراوە,
- بە پێی مێژوو کۆمەڵەی ژ.ک لە 1321/6/25 (1942/9/16) دامەزراوە,
- زندەیاد قازی محەمەد دوای ساڵی 1322 هاوکاری کۆمەڵەی کردوە,
- ئەوانەی لە شانۆکەدا دەوریان گێڕاوە خۆیان بە ئەندامی ڕێکخراوی لاوان کە دوایە بۆتە ڕێکخراوی لاوانی کۆمەڵەی ژ.ک زانیوە,
- گۆڕانکاری لە شانۆکەدا, کۆمیتەی ناوەندی کۆمەڵەی ژ.ک بە خزووری قازی محەمەد کردوویە,
- شانۆکە لە هاوینێکی زۆر گەرمی مەهاباد پێشکەش کراوە.

دیارە ئەم هاوینە ساڵانی پێش 1322 (1943) نیە, چون ئەو دەم قازی محەمەد پێوەندی ئەوتۆی لە تەک کۆمەڵەی ژ.ک نەبووە.ئەم هاوینە گەرمە ناتوانێ ساڵی 1324 یان 1325 بێ, چونکە لەو دوو هاوینەدا کۆمەڵەی ژ.ک کۆتایی بە ژیانی هێندراوە و لە حیزبی دێموکراتدا

تەواوەتەوە. لە هێچ ژمارەیکی «کوردستان» ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندی ئەم حیزبە باسی پێشکەشکردنی شانۆی دایکی نیشتمان لە ساڵانی 1945 و1946 دا نەکراوە.

ئەم هاوینە گەرمە کە بۆمێژووی شانۆی کورد پڕبایخە, تەنیا دەبێ هاوینە گەرمەکەی ساڵی 1323ی هەتاوی (1944) بێ.

ناوەڕۆکی شانۆنامەکە

بەداخەوە دەقی پێسەکە(شانۆنامەکە) بەدەستەوە نیە, تەنیا ئەوە ڕوونە کە پێنج پەردە یا سەحنە بووە. سەحنەی فریشتە, پەیمانی سەعدئاباد, دایکی نیشتمان, ڕزگارکردنی دایکی نیشتمان و سەحنەی دروستبوونی کۆماری کوردستان. ئەوەی ڕوونە ئەوەیە کە بەشی زۆری پێسەکە شێعرەکانی حاجی قادری کۆیی بووە. چیرۆکەکە بەم چەشنەیە:

فریشتەیەک باسی مرۆڤ, زێد و نیشتمان دەکا, دایکی نیشتمان لە بەند و کۆت و زنجیردایە و داوای ئازادی و ڕزگاری دەکا, ڕۆڵەکانی دایکی نیشتمان بە هاواری دایکی نیشتمانەوە دێن, دوژمن پیلان و نەخشەی سەرکوتکردن بەڕێوە دەبا, پێشمەرگە و یاریدەدەرانی, دایکی نیشتمان ڕزگار دەکەن, کورد بە ئاواتی خۆی دەگا و کۆماری کوردستان دادەمەزرێنێ.

ماوەی شانۆکە

دەگوترێ 2/30 هەتا3/00 سەعات ماوەی شانۆکە بووە, بەڵام لە نێوان هەر دوو پەردەدا10, هەتا 15 دەقیقە تیپی موسیقا, موسیقای ژەندووە و کۆڕی سرود, سرودی خۆێندەتەوە, بەم چەشنە 40 هەتا 60 دەقیقەموسیقا و سرود پێشکەش کراوە. یانی بەمجۆرە دەقی شانۆکە لە 90 دەقیقە کەمتر نەبووە, شانۆنامەیکی 90 دەقیقەیی دەبێ قسە و باسی زۆری تێدا بێ کە بەداخەوە بۆمان ڕوون نیە.

سرودەکان

غەنی بلوریان ئەو سرودانەی خوارەوەی بە زەحمەت وەبیر هاتەوە:

«خوایە وەتەن ئاوا کەی», «مەکتەب مەتلەعی سەعادەتە», «ئەرێ هەی کوردستان, کوردستانی جوان»و«دینمی ئایینمی».

کەسەکان

فریشتە, دایکی نیشتمان, نوێنەری ئێران, عێراق, تورکیاو ئەفغانستان, سەرکۆمار, پێشمەرگە 7تا 8کەس, ئەندامی کابینە چەند کەس.

کات

ئەم شانۆیە کات و زروفی ئەو دەمەی کوردستان لە نێوان ساڵانی 1942 و 1943 لە بەرچاو دەگرێ و مێژووی ژیان, خەبات و تێکۆشانی میللەتی کورد نیشان دەدا. بەکەڵک وەرگرتنی یەکجار زۆری شێعرەکانی حاجی قادری کۆیی, بارودۆخی سەدەی 19ەش دەگێڕێتەوە.

دەورگێڕەکان (شانۆگێڕەکان)

- فریشتە : سیروس حەبیبی
- دایکی نیشتمان : عەبدولا نەهری
- نوێنەرەکان: ئێران(غەنی بلوریان), عێراق(..؟), تورکیا(...؟)
- ئەفغانستان(محێدین ماوەڕانی)
- ...؟ دڵشاد ڕەسولی
- ..؟ عەبدوڵا حەکیم زادە
- ..؟ سوورەی خوسرەوی
- ...؟ فەتاحی حامیدی
- سەرکۆمار: غەنی بلوریان
- پێشمەرگە:دەورگێڕانی پێشمەرگە هەر لەناو ئەم کەسانەی سەرەوە دا بوون.
- ئەندامانی کابینە: دەورگێڕانی ئەندامانی کابینە نوێنەرانی دەوڵەتەکان بوون.

دەستەی موزیک

- ئەسکەندەر: تەپڵ
- مستەفا جەنەتی(ناسراو بە مستەفا موزیقەچی): شەیپوور.
- خەلیل: فلووت

پەردەکێش: دوومنداڵی 14. 15 ساڵان خزمی شانۆگێڕەکان.

گۆرانی بێژ و دەنگ خۆش: عەبدوڵا نەهری

دیکوڕ و سەحنە: مارف حەتەمی نەجاڕ

جل و بەرگ: دڵشاد ڕەسووڵی

دروستکەری پەردە: عەبدوڵا نەهری

گریم و ئارایشت: عەبدوڵا نەهری

نووسەر : ...؟

کارگێڕ: عەبدوڵا نەهری, غەنی بلوریان

وێنەگر: سمایل خانی فەروخی بۆکانی

کاری چاپ: دڵشاد ڕەسوڵی, غەنی بلوریان(چاپخانەی کۆمەڵەی ژ.ک)

شوێنی تەمرین و پێشکەشکردن: دەبیرستانی پەهلەوی, کارێژی(گەراج)ی عەبدول.

شوێنی نیشاندان: مەهاباد, نەغەدە, شنۆ

ساڵی پێشکەش کردن: هاوینی 1323(1944)

ماوەی بەردەوام بوون : 40 ڕۆژ هەتا دوو مانگ.

یاریدەدەر و ێشکچی گروپەکە: حەمەدی مەولوودی, محەمەد سەلیمی, ئیسماعیل پیرۆزی.

تیپی سرود: قوتابیانی مەدرەسە, ئەندامانی ڕێکخراوی لاوان.

بلیت فرۆش : سەدیق حەیدەری.

کورتەیەک لە ژیانی ئەو کەسانەی کە بەشداری ئەو شانۆیەیان کردووە:

سیروس حەبیبی 16 ساڵە(باوکی مەهابادی بووەو دایکی یایەکی نورویژی بووە کە لە گەڵ میسیۆنە ئایینییەکان هاتۆتە سابلاغ) لە ئێران و ئامریکا خوێندنی تەواوکردووە, لە ئاخرو ئۆخری زەمانی حکومەتی پاشایەتی لە زانستگای تاران کاری کردووە, دوای ڕووخانی ڕژێم چەند ساڵان گیراوە و ئێستا لە ئامریکا دەژی.

- زیندەیاد عەبدولا نەهری مووچەخوری ئیدارەی دارایی, ئەندامی کۆمەڵەی ژ.ک, دەنگخۆش و بە توانا, دەفژەن و مریدی خانەقای شەمزین, مرۆڤێکی دڵسۆز و نیشتمانپەروەر بووە, لە ئامادەکردنی دایکی نیشتمان دەورێکی زۆری گێڕاوە.
- غەنی بلوریان قوتابی, ئەندامە کۆمەڵەی ژ.ک, ئەندامی حیزبی دیموکرات, ئەندامی حیزبی توودەی ئێران, ماوەی 25 ساڵ لە زیندانەکانی ڕژێمی شادا بوو. دەوری زۆری لە ئامادەکردنی دایکی نیشتماندا هەبووە.ئێستا لە هەندەران دەژی.
- محێدین ماوەڕانی قوتابی, پاشان لە مەهاباد بۆتە ماموستای قوتابخانەکان و لە کۆتایی ساڵی 1979 لە خۆمپارەبارانی شاری مەهاباددا کوژراوە.
- زیندەیاد دڵشاد ڕەسوڵی قوتابی, ماموستای قوتابخانە, ئەندامی کۆمەڵەی ژ.ک, نووسەر و کاربەدەست لە سەردەمی کۆماری کوردستان, لە نێوەڕاست شێستەکاندا لە کوردستانی عێراق کوژراوە.؟؟؟؟
- زیندەیاد عەبدوڵا حەکیم زادە قوتابی, دەرزی وەشێن و دەوافرۆش.
- سوورەی خوسرەوی قوتابی, دووکاندار و مووچەخۆری نەخۆشخانە.
- فەتاح حامیدی قوتابی, ئەرتەشی بووە.

دەستەی موسیقا

ئەوانەئەندامی دەستەی موسیقای ئەرتەش بوون لە پادگان(سەربازخانە)ی مەهاباد, دوای تێکچوونی پادگان بە ئامێرەکانیانەوە هاتوونەوەماڵی خۆیان و هاوکاریان لە گەڵ ئەم شانۆیە کردووە.

دیکۆر وسەحنە

مارف حەتەم دارتاشێکی مەهابادی بووە و لە گەڕەکی ئەرمەنیان ژیاوە, یەکەمجار کە عەبدوڵا نەهری و غەنی بلوریان داوای هاوکاری لێدەکەن تۆڕەدەبێ, بەڵام پاشان ئەوان باسی شانۆکەی بۆ دەکەن و شێعرەکانی بۆ دەخوێنەوە. مام مارفی تەمەن 50 ساڵە, زۆری پێخۆش دەبێ و پێیان دەڵێ ئێستاکە ئێوە ئەوەندە پیاون, بێ پارە بە داروتەختەی خۆم بۆتان دروست دەکەم.

سەحنەکە وەک وەتاخێکی 6لە4مێتر گەورە بووە. پایەی نەبووە, بەڵام بەرزبووە ومحکەم دروستکراوە, بو ئەوەی تێکنەقرمێ. سەحنەکە لە بەریەک جیادەکراوە, پاشان وەسەریەک دەخراوە بۆ ئەوەی بتوانن بۆ شارەکانی تری بەرن. دەوری سەحنەکە چوار داری وەک کۆڵەکەی هەبووە کە بە دەوریدا پارچە کێشراوە, لە پێشەوە پەردەکەبۆلای ڕاست و چەپی سەحنەکە بە تەناف دەکرایەوە. تەرح و نەخشەی سنەکە مارف حەتەم و عەبدوڵا نەهری کیشاویانە. سەحنەی پەیمانی سەعدئاباد مێزوکورسی تێدا بووە, وەکی دی ساکار بووەو فەرشی لە سەر ڕاخراوە.

پەردە

پەردەکە عەبدوڵا نەهری دروستی کردووە, حەڵقەی ئاسنی هێناوە, پەتی تەنافی تێهەڵکێشاوە, بە چەشنێک دوو کەس تەنەفەکەیان کێشاوە و پەردە لە نێوەڕاستی سەحنەوە کراوەتەوە.

جل و بەرگ

فریشتە جل و بەرگی سپی لە بەردا بووە و باڵی هەبووە, دایکی نیشتمان جل و بەرگی ڕەشی ژنانەی لە بەردابووە. کراسێکی بڵیندو درێژ, چارشێوشانێک(چارۆکە)ی ڕەش. نوێنەری دەوڵەتەکان جل و بەرگی سپی وەک هێزی دەریایی ئێرانیان لە بەرکردووە, ئەندامانی کابینەش هەر بەم چەشنە, سەرکۆماریش بەرگێکی ئەوەها, بەڵام کڵاوێکی سلیندری ئینگلیسی لە سەر ناوە. پێشمەرگە جل و بەرگی پێشمەرگەی دەبەردابووە. دڵشادی ڕەسوولی بە هەڵبژاردنی ڕەنگی سپی ڕەمزی ڕۆشنایی وڕەش ڕەمزی تاریکی و دیلی مەبەست بووە. دیارە لە کۆتایی شانۆکەدا سپی زاڵ دەبێ بە سەر ڕەشدا.

گریم و ئارایشت

گریمێکی ئەوتۆ لە گورێدا نەبووە, بەڵام عەولا نەهری بە خوری ڕەش و سپی قژی بودایکی نیشتمان دروست کردووە, ڕیش و سمێڵی پاک تاشیوە, خۆڵەمێشی لە ئاو کردووە و لە سەرو چاوی داوە و خۆی پێ پیر کردووە. جگە لە دایکی نیشتمان ئەوانی دیکە وەک خۆیان هاتوونەتە سەر سەکۆی شانۆ.

شوێنی تەمرین کردن: پێشتر لە دەبیرستانی پەهلەوی تەمرین کراوە, غەنی بلوریان دەگێڕێتەوە:« خەریک بووین لە حەساری دەبیرستان سەحنە دروست کەین, دوکتور موکری کە ئەودەم محەمەد کەیوانپوور بوو, رەییسی فەرهەنگی مەهاباد بوو. بانگی کردم بچم بۆلای. چووم,گووتی تکایکم لە تۆ هەیە, وەکوو کوردێک هاتوومە ئێرە, بە تایبەت بۆ خۆم داوام کردووە بمدەن بە ئێرە, چونکو لە سەر مەسەلەی کورد و شیعر و ئاوازی کوردی لێکۆڵینەوە دەکەم. کتێبێکیشم هەیە, بو ئەوەی باوەڕبکەی بچینەوە ماڵێ تەماشای نووسراوەکان بکە. ئەگەر ئەتۆ ئەو شانۆیە لە دەبیرستان بدەی گرفتاری بۆ من دێتە پێش, حکومەت ڕەنگە ئەمن بگۆێزێتەوە بۆ شوێنێکی تر و عەجەمێک بە جێگای من بنێرێ, ئەمن ئەو دەرفەتەم لە دەست دەچێ. ئەم لێکۆڵینەوەیە بە قارانجمە و خەرجیشی بۆمن نیە. چووینەوە ماڵێ, ماڵەکەی لە خانووی کەریمی قاورمەی دابوو, نووسراوەکانی لە پێش دانام. بە فارسی بوون, لە بارەی کوردستان و مەسەلەی میللەتی کورد و ئاوازی کوردی و گۆرانی مەهابادی هەمووی نووسیبۆوە. نێوی هێندێک گۆرانیبێژی کۆنی مەهابادی وەک سەعیدی ماملێ(باوکی محەمەد ماملێ)کەوی جۆ و مەنیج حەیرانی نووسیبۆوە» !

ئەم باسە بۆتە هۆی ئەوە شوێنی تەمرین و پێشکەشکردن بو کارێژی عەبدول بگوێزرێتەوە. کارێژی عەبدول کەرباسی لە سەرەوی شارەبانی رووبەروی مزگەوتی حاجی ئەحمەد, لە پشت سەوزیخانە بوو. بەهۆی ئەم کارە دەفتەری کارێژ لەوێ دەمێنێتەوە, بەڵام ماشێنەکان دەبەنە گۆڕەپانی تۆپێن(فوتباڵ). حەوشەی کارێژ دەبێتە شۆێنێ تەمرین و پێشکەشکردنی شانۆکە.

کارگێڕ

دیارە ئەو کەسانەی کە ئەو کارە پیرۆزە مێژووییەیان کردووە, هیچکامیان لێزانی شانۆ نەبوون وئەو سەردەمەش زانیاری شانۆیی لە ناوچەکە فرە نەبووە. غەنی بلوریان دەڵێ: « بەداخەوە هیچکام لەوان(واتە قازی محەمەد, زەبیحی...)پێشتر لە کاری نمایشدا نەبوون, ڕەنگە لە گەڵ نمایش بێگانەش بووبن, لەوانەیە دایکی نیشتمان ئەوەڵین پێس بووبێ کە چاویان پێی کەوتبێ».

ڕەنگە ئەم قسانە ئاوێنەی تەواوی زانیاری قازی محەمەد و زەبیحی نەبێ, بەڵام ئەوە ڕوونە کە کارگێڕانی شانۆی دایکی نیشتمان مەعلووماتی ئەوتۆی تێئاتریان لەو بەرێزانە وەرنەگرتووە و بە پێی زەوقی خۆیان شانۆکەیان دەرهێناوە, بە تایبەت عەبدوڵا نەهری دەوری هونەری و غەنی بلوریان دەوری ڕێکوپێکی تەواویان لە دەرهێنانی شانۆکەدا هەبووە.

وێنەگری شانۆ

سمایل خانی فەروخی بۆکانی, وێنەگر(عەکاسی) شانۆکە بووە, ئەو لە هەموو سەحنەکانی شانۆ وێنەی گرتووە, تەنانەت وێنەکان لە نێو شاری مەهاباد بۆفرۆشتن کەوتوونەتە بەر دەستی خەڵک. زۆر کەس لە شار ودێ وێنەی دایکی نیشتمانیان کڕیوە و لە ماڵێ هەڵیانوواسیوە, بە داخەوە لەو هەموو وێنانە یەکیان لە رۆژنامە و کتێبان جێگەی نەبۆتەوە. سمایل خانی فەروخی هەر وێنەگری شانۆی دایکی نیشتمان نەبووە بەڵکو زۆربەی زۆری وێنەکانی کۆماری کوردستان بەرهەمی دەستی ئەم هونەرمەندە بێناوە بووە. سمایل خانی فەروخی هەتا دوارۆژەکانی ژیانی

وەک وێنەگر مایەوە, ئاخرین ساڵەکانی ژیانی لەبۆتکەیکی 2لە3میتری تەختەو تەنەکەدا بە وێنەگرتن لە شەقامی قوللە لە شاری بۆکان تێپەڕێ, ئەوەش لە کاتێکدا بوو کە تینی چاوی نەمابو و شوشەی چاویلکە ئەستورەکەشی زۆری یارمەتی نەدەدآ. سمایل خان پتر لە 50 ساڵ دەستی بە کامێرای وێنەگرتنەوە بوو. سەدان وێنەی سروشتی کوردستان, سیاسی, مێژوویی و هونەری لە پاش بەجێماوە, کە لە زۆر کتێب و گۆوارو رۆژنامەدا چاپکراون, کە ڕەنگە لە هەر وڵاتێک بەرهەمەکانی بەرچاو هەمووان کەوتبێ, بێ ئەوەی ناوێکی هاتبێ. سمایل خان فەروخی بۆکانی ڕەنگە یەکێک لە کۆنترین وێنەگرانی کورد بێ لە کوردستان و یا خۆ لە رۆژهەڵاتی کوردستان. بەڵام بێ گۆمان یەکەم وێنەگری شانۆ بووە لە رۆژهەڵاتی وڵاتەکەمان.

هەروها دەبێ محەمەد موکری وێنەی شانۆی دایکی نیشتمانی لا بێ.

کاری چاپ

دڵشاد ڕەسووڵی و غەنی بلوریان هێندێکیان بلیت(بێتاقە) لە چاپ دابوو, بلیت دەبردران بۆقوتابخانە و ئیدارەکان, بە ئوتۆمبیل دەچوونە لادێ بۆ بلێت فرۆشتن. بلیتەکان دوو بەش بوون, بەشێکی بە دەست کڕیارەوە بوو, بەشێکی بە دەست فروشیارەوە دەمایەوە. لە سەر هەر بلیتێک دەنووسرا کە بەچەندە فرۆشراوە. پارەی بلیتەکان بۆکومەڵەی ژ.ک بووە.

چۆنیەتی پێشکەش کردنی شانۆ

رۆژی ئەوەڵ نزیکەی 200 کورسی لە حەساری کارێژی عەبدول داندراوە. کورسیەکان زۆرتر لە قاوەخانەکان ومەدرەسەکان وەرگیراون. جەماوەرێکی زۆر بانگ کراون لە وانە جەعفەرۆف لە گەڵ چەند ئەفسەری ڕووسی. رۆژی پێشکەشکردن سەید کەریم ئەیووبی کە لە لاوە لە گەڵ تیپەکە هاوکاری کردووە و پاشان چۆتە زانکۆی لینینگراد و لە بەشی کوردی خۆێندوویەتی, بەزمانی ڕووسی بەخێرهاتن دەکا. تێکستی ڕووسییەکە لە لایەن کابرایکی ئەرمەنییەوەنووسرابوو. پاشان شانۆ دەستی پێکردووە.

- فریشتە بە جلوبەرگی سپی و دووباڵی ناوشانییەوە دێتە سەر شانۆ, ئەوشێعرەی حاجی قادری کۆیی دەخوێنێتەوە:

ئەی بێ نەزیر وهاوتا, هەر تۆی کە بەرقەراری

بێ دار و بێ دیاری, بێدار و پایەداری

بوباغی مەردی باغی, سەرمایەکەی خەزانی

بۆمەزرەعەی فەقیران, سەرمایەکەی بەهاری

تۆپادشانیشانی بۆ هەر سەوادی ئەعزەم

بێ سەدر وشانیشینی, بێ پەردە پەردەداری

خەلاقی بێ فوتووری, سوڵتانی بێ قوسووری

ڕەزاقی مارو مووری, ئاودێری دێمەکاری

فەیروزە تەختی گەردوون, مەسنوعی نەقشی تۆیە

یاقوت و لەعلی ڕۆژە, ئەستێرەکان دەراری

هەرجێ ومەکانی تۆیە, بێ جێ و بێ مەکانی

لەیل ونەهاری تۆیە بێ لەیل و بێ نەهاری

هەر ئەمری تۆ مەدارە, بۆکاروباری عالەم

هەرچەندە بێ وەزیر و بێ سەدر وکار وباری

لێرە سەحنەی یەکەم تەواو دەبێ و سرود وموسیقا پێشکەش دەکرێ.

سەحنەی دووهەم:

سەحنەی پیلانگێڕانی هاوپەیمانانی سەعدئاباد(ئێران,عێراق,تورکیاو ئەفغانستان)

- لەنێوان ئەم پەردەیەدا سرود وموسیقا بڵاوکراوەتەوە.
- سەحنەی سێهەم

دایکی نیشتمان بە جل و بەرگی ڕەش و قژی سپی, دەست وپێ و بەدەن لە کۆت وزنجیردا بە دەنگی خۆش شێعری حاجی قادری کۆیی دەخوێنێتەوە.

- – لەنێوان ئەم پەردەیەدا سرود وموسیقا بڵاوکراوەتەوە.
- سەحنەی چوارەم

هێرشی پێشمەرگە و سەربازی ڕووس, ئازادی دایکی نیشتمان.

- لەنێوان ئەم پەردەیەدا سرود وموسیقا بڵاوکراوەتەوە.
- سەحنەی پێنجەم

پێکهاتنی کۆماری کوردستان و شورای وەزیران و هەڵکردنی ئاڵاو دیاریکردنی سەرکۆمار.

لەم سەحنەیەدا سەرۆک کۆمار دەدوێ و باسی ئازادکردنی کوردستان دەکا, باسی ئەسیربوونی میللەتی کوردبە دەست تورک, عەجەم و عەرەب دەکا. باسی کوردستانی گەورە و ڕێبازی شێخ عەبدولقادر, شێخ سەعید, شێخ مەحموود و خۆبەختکردنی ئەوانە بۆ کوردستان دەکا.

لە كۆتایی دا هەموو بەشدارانی شانۆ دێنە سەر شانۆ و سرودی كوردستان دەخوێننەوە كە تازە باو ببو: « نیشتمانم ڕەنگینە». غەنی بلوریان ئاوا دەگێڕێتەوە: « پاش تەواوبوونی شانۆكە قازی محەمەد دێتە سەر شانۆ و قسە دەكا, بە چاوی گریانەوە, خەڵك ئیحساسات دەیان گرێ و لە كاتی پێشكەشكردنی شانۆكەدا دەگرین, تەنانەت ڕووسەكانیش فرمێسك دەرێژن!؟ قازی لە سەر مێژووی خەباتی كورد دەدوێ, باسی ئیستعمار و دابەشكردنی كوردستان و سەركوتكردنی میللەتی كورد لە لایەن دەوڵەتەكانەوە و هەروەها باسی شۆرشەكانی كوردستان دەهێنێتە گۆڕێ.»

بینەرانی شانۆ

پاش پێشكەشكردنی جاری یەكەم, كورسیەكان كۆدەكرێنەوە. عەردەكە ئاوپرژێن دەكرێ و گەسك لێدەدرێ و بۆ دانیشتن ئامادە دەكرێ.بە شێوەی جۆراجۆر خەڵك دەنگ درابوون بۆ دیتنی دایكی نیشتمان. ئەو كاتەی كە شانۆ پێشكەش دەكرا, جەماعەتێكی دی لە سەر نۆبە و كڕینی بلیت ڕادەوەستن. درێژی چاوەنوارەكان گەیشتۆتە چوارچرا. سەربان و گوێ بان خەڵك دانیشتوون, بە پێی بریاری كۆمەڵەی ژ.ك قوتابیان و ژنان كە تا ئەو دەم ئیزنی شوێنی وایان نەبووە, هاتنیان بە خۆڕایی دەبێ. لە دێهاتەوە خەڵك دەستە دەستە ڕوویان كردۆتە شار و هەواڵی دایكی نیشتمانیان پرسیوە. غەنی بلوریان باسی ئەو ڕۆژانە ئاوا دەكات: « زیاتر لە ساڵێك تێپەڕیبوو,كە بە كوچە و بازاردا دەرۆیشتین ژنان پێشیان پێدەگرتین و دەیان گوت" كەنگێ دایكی نیشتمان نمایش دەدەن؟ " دەمانگوت خۆدایكی نیشتمان بەیتی بلەی نیە هەموو ڕۆژێك بیڵێینەوە. دایكی نیشتمان تەئسیری یەكجار زۆری هەبوو, وای لێهات كە خەلیفە ئامین قەمتەرەیی كە خەلیفەی حاجی شێخ مستەفا بوو, ڕۆژی چوار شەمۆ لە گەڵ ژنانی دەرویش دوای زكر كردن, بە كۆمەڵ دهاتن بۆ دیتنی نمایشی دایكی نیشتمان. ئەم شێرەژنە دوایە دەورێكی زۆری لە شۆرشی كوردستاندا گێرا. نمایش دایكی نیشتمان بوو بە هۆی زۆربوونی نفوزی كومەڵەی ژ.ك»

هەموو ڕۆژێك شانۆ سێ چوارجاران پێشكەش كراوە, هەر لەسەعات 11ی بەیانی هەتا ئێوارە لای تاریكان. دووجار پشوودانی نیوسەعاتی هەبووە. ئێواران بە هۆی تاریكی و نەبوونی ڕووناكی نمایش كوتایی پێهێنراوە. هەر جارێك 600 هەتا 700 كەس دیتنی شانۆیان كردووە, جگە لەو ژن و منداڵ و پیاوانە كە لە سەربانی ماڵەكانەوە تەماشایان كردووە, لە ڕۆژێكدا نزیكەی 2000كەس و لە چل ڕۆژاندا 80000كەس. دیارە ئەمە ژمارەیكی یەكجار زۆرە و مرۆڤ وەبیر ئامفی تئاترەكانی یۆنان و ڕۆم دەخاتەوە, بەڵام ئەگەر لە لایكەوە نەبوونی هەر چەشنە كەرەسەیكی ڕابواردن لەو سەردەمەدا لە شارەكانی كوردستان لە بەرچاو بگرین و لە لایكی دیكەوە لە وەزعی سیاسی و باری سەربەستی و هەستی نەتەوایەتی بڕوانین, هاتنی 2000كەس لە ڕۆژدا بۆ ئەم تئاترە زۆر دیاری ناكا. ساڵانی دوای ئەم ڕووداوە لە كوردستاندا نمونونەی وا زۆر دیتراوە, شانۆی «كوڕی خاك» لە ساڵی 1354(1975) تەنیا لە ڕۆژیكدا لە سینەما سەعدی بۆكان پتر لە 1200 كەس تەماشاكاری هەبووە, یان شانۆی «شێخی سەنعان» لە مەهاباد لەم ساڵەدا. دیارە ساڵی 1323 مەهاباد 15000كەس دانیشتووی ناوشاری هەبووە, بەڵام ناوچەی موكریان كەبینەری ئەم شانۆیە بوون تەنیا شاری مەهاباد نیە.

بۆچوونی خزم و كەسەكانی دەورگێڕانی شانۆ

لەوسەردەمەدا ئیزنی ژنانیان نەداوە بۆ بەشداری کردن لە شانۆ و شتی وادا, هەربۆیە عەبدوڵا نەهری دەوری دایکی نیشتمانی گێڕاوە. نە تەنیا ژنان بەڵکو کوڕانیش ئیزنی کاری وایان نەبووە, بە چاوێکی سووک سەیری کاری نمایش کراوە, ساڵی 1323 لە مەهاباد پێیان گوتون «شەکەرۆکە» و ساڵی 1354 لە بۆکان پێیان گووتون «لۆتی». شەکەرۆکە ئەو مێرمنداڵانە بوون کە جل و بەرگی ڕەنگاوڕەنگ و تەنگیان دەبەردەکردو لە گەڵ عاشقەکانی(گۆرانی بێژ) تەوریز لە قاوەخانەکان ڕەقسیان دەکرد. ئەو ساڵانە ئەوانە سەری قاوەخانەی ئازەرییەکانیان دەدا لە کۆڵانی مزگەوتی سوور. خەڵکی مەهاباد پێیان خۆش نەبووە, بەڵام چونکوکورد نەبوون کاریا پێیان نەبووە. لۆتی ئەو کەسانە بوون کە لە عەجەمستانەوە یان لە بەشی هەوشارەوە دەهاتن بۆ بۆکان و شارەکانی دی, ئەوانە یا ورچیان هەڵدەپەڕاند و یا مەیموونیان و ئەدا و ئەتوار دەخست ولە کاروانسەراکان خەڵکیان لە خۆ کۆدەکردەوە. ئەودەمی خەڵک جیاوازییەک لە نێوان شانۆگێڕو لۆتی و شەکەرۆکە قایل نەبوون. کاک غەنی دەڵێ: « بابم گوتی هەتیو حەیایێکم هەیە لەو شارەدا, خەریکی ئابروم دەبەی, هیچ نەماوە بیکەی؟ دوێنێ دەچووی شەڕگەت دەگرت و دەچوویە شەڕی زێڕۆ, ئەوڕۆ بوویەتە شەکەرۆکە, کامت باشتر بوو؟ ئەوت پیاوانەتر بوو لە مەت!! گوتم بابە هی ئێمە شەکەرۆکە نیە, ئێمە نمایش دەدەین, نمایشی دایکی نیشتمان, ئێمە داوای سەربەخۆیی کوردستان دەکەین.گوتی ئەگەر نمایش بدەی کوڕی من نی, دەبێ لە ماڵە من وەدەرکەوی.لە ماڵم بمێنی بە دەمانچە لێت دەدەم. بابم چووبوو لە گەڵ باوکی ئەوانی دیکەش قسەی کردبوو, بەناچار هەموومان لە کارێژ دەخەوتین. ڕۆژیکیان خەبەریان هێنا بابەکان بە کۆمەڵ دێن بەرەوکارێژی عەبدولی کەرباسی, کۆمەڵەی ژ.ک چەند پێشمەرگەی ناردبوو ئاگایان لێمان بێ. پێشمەرگەکانم نارد بیانگێڕنەوە.یەک ڕاست چووبوونە لای قازی و شکایەتیان کردبوو. قازی کە شاری بەڕێوە دەبرد خاوی کردبوونەوە.»

مام غەنی لە درێژەدا دەڵێ: « عەبدوڵا نەهری گۆرانی دایکی نیشتمانی دەگوت و خەڵکی بانگ دەکرد بۆ رزگار بوون: " من هەزار ساڵە ئەسیرم, ئەنگۆ خەڵکینە, کوردینە, بۆچی وابێ هەستن؟ بۆچی نایەن من ڕزگار کەن. خەڵک دەگریان, بانگیان کردم وەرە باوکت دەگرێ. دوای تەواوبوونی شانۆکە هات دەستی لە ئەستۆم, کرد و گوتی,ڕوڵە نەمدەزانی کاری پیاوانە دەکەی! سەدتمەنی دامێ وناردی نوێن وبانەکەم ببەنەوە ماڵێ. بە ڕەحمەت بێ هەتا مرد هەر پێی دەگوتم رییس جمهور..»

ئاڵمان 1993/2/25 برایم فەرشی

تێبینی:

(1) ئەم چەشنە نمایشانە فڕیان بە سەر شانۆوە نیە, لە زۆربەی شارەکانی ئێران و کوردستان لە رۆژانی تایبەت بە بنەماڵەی پەهلەوی پێشکەش دەکران کە ناوی نمایشاتی میللی و میهەنیان لێنابوون.ناوەرۆکی ئەونمایشانە پێداهەڵگوتنی ڕێژیمی شابوو.

(2) ئەو پەیمانە لە رۆژی 17ی پۆشپەری ساڵی 1316ی هەتاوی (1927)لە کۆشکی سەعدئابادی تاران لە نێوان ئێران, عێراق, تورکیا و ئەفغانستاندا بەستراوە.

سەرچاوەکان:

1- هێندێک ژمارەی گۆواری کاروان.
2- کردستان و جمهوری مهاباد, کریس کوچرا, ترجمه ناهید بهمن پور. کتاب جمعه, شمارەهای 21و20و19.
3- شانۆ و شانۆی کوردەواری , حەسەن تەنیا
4- وتوویژ لە گەڵ کاک غەنی بلوریان لە ئاڵمان ساڵی 1989.
5- کێش و سەنگی شانۆگەریمان لە چاو سەرجەمی کتێبی کوردیماندا. نەریمان.
6- ئافرت لە شانۆی کوردیدا, مەغدید حاجی.
7- دیوانی خاجی قادری کۆیی, سەردار حەمید میران, کەریم مستەفا شارەزا.
8- ساڵێک ئۆتۆنۆمی, کۆماری مەهاباد/ د.گوڵمراد مرادی بە زمانی ئاڵمانی.

ئەو نووسراوەیە پێشتر لە گۆوارەکانی گزینگی ژومارە 7 چاپی سوئید و رامان چاپی هەولێر بە زاراوەی سۆرانی و گۆواری هونەر چاپی ئاڵمان بە زاراوەی کرمانجی بڵاوکراوەتەوە.

شانۆنامەی

کۆشکی ئاوات

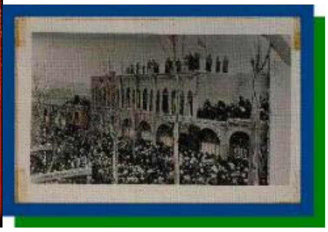

نووسینی: برایم فەرشی
شاعیر: هێمن موکریانی

دووی ڕێبەندانی 1362 (1983)

کات: ساڵی 1944 هەتا ساڵی 1947
شوێن: مەهاباد رۆژهەڵاتی کوردستان

ئەم شانۆنامەیە, بێ دیکۆر, بێ سەکۆی شانۆ, بێ گریم, بێ موسیقا, بێ تیشک و بێ هەر چەشنە کەرەسەیەکی تەکنیکی لە سەر بنەمای « شانۆی چەوساوەکان» لە سەر شاخەکانی باشوری کوردستان لە رۆژی دووی ریبەندانی ساڵی 1983 بە جل وبەرگی کوردیەوە پێشکەش کراوە.

کەسەکان:
کچ
کۆ
کوڕ
پیاو
ژن
تەلحەک
مام میرزا
زەحمەتکێش
لاو
چەند نیزامی
دایک
هونەرمەند
بازاری
گۆرانی بێژ
لاو
ڕاوی
منداڵ کوڕ
منداڵ کچ
بەیت بێژ
خەڵک

جگە لەم کەسانە دەوری گەلێک کەسیتر لەوانە پێشەوا قازی محەمەد لە لایەن شانۆگێڕەکانەوە دەگێردرێ.
سەرجەم شانۆنامەکە لە حەوت تابلۆ پێکهاتوە. لە شانۆنامەکەدا نە میزانسن هاتووە و نە دەستوراتی سەحنە و نە چۆنیەتی دەرهێنان و چۆنیەتی کایەکردن و دەورگێران, هەمووی

ئەوانە کاری دەرەوەی تێکستەکەیە و ئازادی تەواو بە دەرهێنەر و شانۆگێر وباقی بەشدارانی دەرهێنانەکە دەبەخشێ.

[تابلۆی یەک]
وتووێژی کچ و کوڕ

کچ کاکەگیان لاوی کوردی شۆخ و شەنگ
تاکەنگێ دەبێ وا بێ هەست و دەنگ
دیلی, ژێردەستی, ئەسیری, تاکەی؟
ڕووتی, نەداری, فەقیری, تاکەی؟
کۆ: لە ژێر زنجیر و کۆتا دەناڵی
مەگەر دێوانەی, شێتی, عەوداڵی؟
کچ: تێ فکرە خەڵکی هەموو ئازادە
هەر تۆ خەمناکی هەموو کەس شادە
وەرە مەیدانێ لەڕێی نیشتمان
بکە قوربانی سەر و ماڵ و گیان
کوڕ: وەتەن گیان و سەر و ماڵم فیدای تۆ
وەگیانی من کەوێ دەرد و بەڵای تۆ
لە پێناوت دەنێم سەر تابزانی
منم رۆڵێکی ئازاو باوەفای تۆ
لە بۆ پاراستن و حیفزی سنورت
لە باتی (ماژینۆ) سینگم قەڵای تۆ
دەبێ من چۆن بژیم مەسرور وشاد
کە دەت بینم لە دەس بێگانە دای تۆ
دەبێ کەی سەربەخۆبی تۆ هەتا من
بە سەربەستی بکەم سەیر و سەفای تۆ

[تابلۆی دوو]
(ئیش وکار)

(لە سەر شانۆ ئیش و کاری بە کۆی خەڵک نیشان ئەدرێ)

کۆ بە تاڵ و تفت و سارد و گەرم و ناخۆشی ژیان ڕادێن
بەگژ تین و بلێسە و بەفر و باران و هەور دادێن
پەنیر و ڕۆن و ماست و شیر و هێلکەت بۆ لە دێ رادێن
خوری, مازو, کەتیرە, دەغڵ و تووتن بەرهەمێ لادێن
نمەک خوردەی دەسی وەرزێرە شێخ و حاکم و سەردار
پیاو دێکێشین زەحمەت و ناخۆن وەکوو وان نانی خۆڕایی

ژن دەکەن کارو دەڕێژن ئارەق و ناژین بە ڕسوایی

تەلحەک (بە لاسایی کردنەوە)

لە سەریان دانیە پۆز و ئیفادە و فیزی ئاغایی

کۆ لە سایەی زەحمەت و ڕەنج و لە سایەی کار وئازایی

بە سەربەرزی دەژین بۆ کۆمەڵ و گەل نابنە سەربار

ژن نییە داوێن و دەستی خەڵکی لادێ پیس وئالودە

پیاو لە دەس ناچێ وەخت لێرە بە خۆڕایی, بە بێهودە

ئەوان وەک ئێوە ناژین تەمبەڵ و بێکار و ئاسودە

تەلحەک ئەوان وەک ئێوە ناخۆن شەربەت و شەکراو وپاڵوودە

مام میرزا ئەوان وەک ئێوە ناکەن پۆکەر و پاسۆر وئاس ونەرد

پیاو یەکێک سەرگەرمی شێوە ئێستەکانە, یەک خەریکی وەردە

کچ ئەوی تریان خەریکە هەڵدەوێژێرێ لە کێڵگەی بەرد

زەحمەنکێش دەبینی یەک ئەوە مەشغووڵی هەڵگێڕانەوەی بانە

کوڕ ئەوی تر دادەمەزرێنێ پلووسک وچۆتە گوێ سوانە

پیاو یەکێک کوتکی لە دەس دایە, یەکێک بێڵی لە سەرشانە

زەحمەتکێش یەکێک دەشکێنێ بەرد و یەک خەریکی شوورە هەڵدانە

مام میرزا بەڵێ نابینی کاکی خۆم لە لادێ دا کەسێ بێکار

کوڕ کچێک پیێەتی دوو گۆزە بەلەنجە دەچێتە سەر ئاوێ

(لەم کاتەدا کچێک بە دوو گۆزەوە بە سەر سەحنەدا دێ)

لاو کچێکی تر شەکۆی هەڵگرتوە دەڕواتە پاراوێ

پیاو ژنێک چەند ماشەری پێیە, دەیان هێنێتە بەر ئاوێ

مام میرزا ژنێکی تر بە دەستاڕێ دەهاڕێ گەنمی بۆدراوێ

کۆ بەرەومال بوونەوە پۆلێک و پۆلێک دەچنەوە بۆ بژار

[تابلۆی سێ]

(خەڵک هەموو دانیشتون)

دایک لە مێژ بوو هەقی کورد دەخورا بە فیرۆ

لە مێژ بوو کورد بوو دەیکرد شین و ڕۆ ڕۆ

پیاو لە مەیدانی شەقێنی دوژمنی دا

سەری سەرداری کوردی بوو وەکوو گۆ

چەند نیزامی (وەک گورگ و چەقەڵ ئەگوڕێن و بە ناو خەڵکدا ئەخولێنەوە)

کۆ بەدەوری لاشی نیوەگیانی ئەودا

هەزار گورگ و چەقەڵ دەیکرد ملۆمۆ

مام میرزا دەیان بەست بۆ کوتانی مەرج و پەیمان

هەناوی لێی دەهات بۆچڕوک و بۆسۆ

پیاو لە دێ دا ئەمنیەی لێ ببوە مێمڵ

لە شاری (شارەبانی) لێ ببۆ سۆ

ژن (بەگریانەوە) هەزار لاوی لە بەندیخانەدا مرد

هەزار پیاوی تەنافی خرایە ئەستۆ

دایک کوڕی کوردی لە خوێنی خۆی دەگەوزی

کچی کوردی سەری کردبوو وەئەژنۆ

پیاو ئەوەی سووکایەتی بوو کردی پێمان

نەدەکرا کەس بڵێ بۆ وادەکەی بۆ؟

دایک برا نێفەک, درا سەرپێچ و دەسماڵ

برا کێژ و درا کوڕ پاڵە پەستۆ

هونەرمەند گوڵستان و زەمەندی کوردەواری

بە پێی دوژمن دەبوو پێ شێل و بۆژۆ

زەحمەتێکش دەیانکرد دەغڵ و دانی ئێمە بەش بەش

دەیان برد دانەوێڵەی ئێمە کۆ کۆ

میرزا ئەوەی گەنمی ڕەنێو دێنا بە زەحمەت

لە ماڵی خۆیدا نەبوو زمهەڕێک جۆ

پیاو (سەبیلەی بە دەستەوە کیسەی تووتن دادەتەکێنێ)

لە کیسەی دا نەبوو تاڵایی تووتن

ئەوی سازی دەکرد سیگاری (ئۆشنۆ)

بە دووگەز جاوەوە خەونی دەبینی

ئەوەی عەمباری شای پڕ کرد لە پەمۆ

ژن پەنیر و ڕۆنەکەی ئێمە بەزاری

ئەوان دەخورا, دەما بۆ ئێمە هەر دۆ

مریشک وقازو باڕکە و مراوی

بەشی وان بوو, بەشی ئێمەش پەر وپۆ

بازاری لە شار ڕا تاکوو (تابێن) جەردەو دز

ولاتیان کردبوو تالان و تاپۆ

هەموو سووک و چرووک و پەست و بەدخوو

هەموو ناپاک و نائینسان و ناسۆ

مام میرزا لە بەر زوڵم و فشار و جەور و بێداد

چلۆن تێک چوو بوو لێمان ڕایەڵ وپۆ

زەحمەتێکش جلیت باز کەنگێ دەیوێرا بڵێ هەو

فەلە خۆی کوانێ دێوێرا بلێ هۆ

مام میرزا لە ژێر باری گرانی زوڵمی دوژمن

دەیان برد مەزنەکانی گەورە نسکۆ

کۆ لە پڕ جووڵاوە خەڵک و تێکی رووخاند

بناخەی کۆشکی ئیستیبدادی یارۆ

تابلۆی چوار

(داوەت دەگەڕێ)

کۆ ڕۆژی خۆشی و پێکەنین و داوەتە

هەی چ ڕۆژێکی بەقەدر و قیمەتە

پیاو جێژنی سەربەستی و دەمی ئازادی یە

لاو کاتی عەیش و نۆش و شایی و شادی یە

کچ بەرگی ڕەش ئیتر لە بەرمان دادڕا

کۆ بەندەکی دیلی و ئەسارەت هەڵبڕا

پیاو سەربڵیندین چونکە وا ئاڵاکەمان

ژن هەلکراوە گەییە تەشقی ئاسمان

مام میرزا پەرچەمی سوور و سپی و سەوزی ئەمە

تەلحەک شادی هێنە لابەری دەرد و خەمە

کچ سوورەکەی یانی ئەوەی بێتە بنم

کوڕ خوێن دەبێ بڕێژنێ بۆ پاراستنم

دایک سپیەکەی یانی کەسێکە ڕووسپی

زەحمەتکێش هیچ شتێک نەیکردبێ مات و کپی

پیاو سەوزەکەی دێنێتە بەرچاوان وڵات

هونەرمەند ئەوددەمەی فەسڵی بەهاری جوانی هات

مام میرزا تیشکی ڕۆژی کورد لە ژێر هەوری سیا

هونەرمەند هاتە دەر ئەنگاوتی وا لووتکەی چیا

زەحمەتێکش دوو گوڵی گەنمیش دەڵێ هەر کشت وکاڵ

بازاری زۆر بکەن مشتی بکەن عەمبار و چاڵ

مام میرزا پێت دەڵێ نووکی قەڵەم: نووکی قەڵەم

زۆر لە شیر باشتر دەپارێزێ عەلەم

(داوەت)

گۆرانی بێژ لە شایی دا لەوەختی هەڵپەڕینا

لە خۆشی دا لە کاتی پێکەنینا

لە کۆڕی ماتەم و گریان و شینا

کۆ ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

گۆرانی بێژ بە شەو تاکوو بە سەرما زاڵ دەبێ خەو

بە ڕۆژ تاکوو دوبارە دێتەوە شەو

لە کاتێک دا کە دەدوێنم ئەم و ئەو

کۆ ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

گۆرانی بێژ زەمانێکی کە دەچمە سەیری گوڵزار

لە گەڵ پۆلی رەفیقانی وەفادار

تەنانەت وەختی دەسبازی لە گەڵ یار

کۆ ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

گۆرانی بێژ لە کوێستانێ دەمی ڕاو و شکارێ

لە مەزرایە کە خۆم هەڵکرد لە کارێ

لە جێ ژوانێ کە دەکوشم مەمکی یارێ

کۆ ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

گۆرانی بێژ دەکەم تەرخان لە ڕێی تۆدا ژیانم
لە سەنگەردا بەرەوڕووی دوژمنانم
بە خاکی تۆ دمی ئاویلکەدانم
کۆ ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

(لە ناو شایی دا گۆرانێکی ئازەری بە هەوای هەڵپەرکێ ئەخوێندرێ.)
هونەرمەند تێ پەڕی ئەییامی دیلی ئێستە هەنگامی ژیانە
مام میرزا خۆی مەڵاس دا مامە ڕێوی نۆبەتی شێری ژیانە
کوڕ هەرچی پێت دەکرێ بکە ئەی دوژمنی خوێڕی وبزانە
کۆ باوی لاوی کورد و تافی گەنجی ئازەربایجانە
کوڕ خۆی لە خوێناودا دەبینێ هەر کەسێک دوژمن بەوانە

تابلۆی پێنج
(شیوەن)
پیاو ئەو ساڵ جێژنەمان تاڵە
ژن دوژمنی زاڵم زاڵە
پیاو لاو جێ یان سیاچاڵە
ژن دەستی دۆیان بەتاڵە
هونەرمەند گاڵتە و گەپ و پێکەنین
گۆرانی بێژ شەو داوت و هەڵپەڕین
مام میرزا جێگای خۆیان دا بە شێن
پیاو دیسان خەمیان دابەشین
هونەرمەند پۆلی جوان و نەشمیلان
لاو دەستەی دەسماڵ تەنزیلان
گۆرانی بێژ ئەو ساڵ ناچن بۆ دیلان
ژن نەنگە دیلان بۆ دیلان
زەحمەتکێش بڕا نانی سەرخوانان
کچ گرا لاوی گوێسوانان
ژن کاڵ بۆوە پەنجەی جوانان
پیاو کوانێ گەمەی جێ زوانان؟
مام میرزا وەپاش کەوت خەباتمان
کۆ داگیراوە ولاتمان
تێ پەری ڕۆژی هاتمان
روخا کۆشکی ئاواتمان
ژن نەهاتی و تەنگانەیە
پیاو باو باوی بێگانەیە
ژن خەزری ئەو یەکانەیە
پیاو لێمان لە بەهانەیە

کۆ بووینەوە دیل و یەخسیر
مام میرزا یووسف خرانە ناو بیر
نیزامی (بە هەڕەشە) حکوومەت نیزامی یە
مام میرزا تۆزێک ئازادی نیە(دەکەوێتە بەر پێلاقەی نیزامیەکان)
دایک ئامانجی درژمن چیە؟!
نیزامی قڕکردنی خەڵکی یە!
کۆ کە شەو داهات دیژبانی
لێمان دەچتە سەربانی
تفەنگی لە سەرشانی
بۆتە ڕۆستەمی سانی
مام میرزا دەڵێ, فەرمووی فەرماندەر
نیزامی لە شامەوە تا سەحەر
هەر کەس لە ماڵ هاتەدەر
نیزامی 2 کلکش بکن پسر (نیزامیەکان دەرژێنە سەرخەڵک)
مام میرزا داخرا دەرکی ڕۆژنامە (ڕۆژنامە بلاو دەکرێتە)
هونەرمەند شکاون نووکی خامە (قەڵەمە شکاوەکەی فڕێ دەدرێ)
نیزامی کوردی نووسین حەرامە
ڕاوی دڕان کاغەز و دەفتەر
گیران شاعیرو نووسەر
کۆمەڵێک بوون دەربەدەر
کۆمەڵێکیش دەس بەسەر
منداڵ کوڕ خوێندن بە زمانی خۆمان
منداڵ کچ سووچ وتاوانە بۆمان
هونەرمەند چاپخانە و بڵێندگۆمان
مام میرزا بوونە بەردی بن گۆمان
ڕاوی لە لایەک قات و قڕە
لە لایەک کوشت و بڕە
هەموو کەس حاڵی شڕە
دوژمن نان و دۆ بڕە
پیاو ئاژان وەکو سەگی هار
دەخولێتەوە لە ناو شار
مام میرزا درۆزن و ڕیاکار
پیاو دز و جەردە و بەدکردار
زەحمەتکێش بەرتیل خۆر و گورگەمێش
ژن وەک سەگی سەرخۆڵەمێش
مام میرزا چەنە سووک و دەم لەپێش
هونەرمەند بە فیشاڵ وکێشەکێش
ڕاوی ئەمنیە وەک داڵ و قەل
بلاو بوونەوە ناو گەل

کێ ئازایە بڵێ لەل!

پیاو بۆ خۆیان پێ ڕادەگەن

مام میرزا خەڵکی لە کونە ڕەش دەکەن

هونەرمەند تا پشووی دێ لێی دەدەن

ژن بە قەمچی وەک خەرەزەن

ڕاوی لە پیاوی ئازا و سەرکەش

لە زەحمەتێکشی بێ بەش

ئاخنراوە کونە ڕەش

نابینی کەسێ ڕووگەش

دەستیان کرد بە ڕەش بگیر

ناپارێزن جوان و پیر

کۆ دێ زڕەی کۆت و زنجیرە

هەر لێمان دەسوون شمَشیر

زەحمەتکێش پیاوی مازاد و ماڵیات

دەسووڕێنەوە دێهات

دەستێنن دەغڵ و داهات

لە کرمانج و ئاغاوات

مام میرزا ئاغا زانی ئەو جارە

ئەو قەندە ژەهری مارە

پێش بینی کاک هەژارە

ئێستاش شەق بە خەروارە

زەحمەتکێش قەندی بەزاری تاڵە

دەدا باجی پێنج ساڵە

چاو لێ پۆشین مەحاڵە

کار ئێستا بە گۆپاڵە

پیاو نۆشی گیانی بێ هەی گۆڕ

گێژی, گەوجی, لەخۆ گۆڕ

با هەر سەری بکا شۆڕ

بۆ دوژمنی مچ و مۆڕ

بازاری بە قەند و شەکر و کووتاڵ

بۆ ئێمەی دێنا ڕاماڵ

ئێستا کەوتوە وەک سیپاڵ

لە گشت لا دەی دەن ڕەپاڵ

بەیت بێژ (ئاواز)

(هەموو وێنەکان لە ڕێگای شانۆگێرەکانەوە دەنوێندرێ)

سواریان کردن پیادە

جامیان کردن بێ بادە

داریان کردن ئامادە

شەهید کران (بەگزادە)

لە سەقز و لە بۆکان
شین و شەپۆڕە و گریان
تێکۆشەر لە دار دران
قارەمان لە ناو بران

لە چوار چرای مەهاباد
لە کانگای بیری ئازاد
دەستی ڕەشی ئیسنبداد
چەقاندی داری بێداد

لە کاتی نیوە شەوا
لە هەنگەی شیرن خەوا
کرا کاری ناڕەوا
لە دار درا پێشەوا

ڕۆڵەی وەفاداری کورد
پێشەوای ئارام و ورد
بۆ کورد ژیا, بۆ کورد مرد
گیانی فیدای گەلی کرد

زانا بوو, کوردپەروەر بوو
پێشەوا بوو, ڕابەر بوو
هەر کورد نەبوو بەشەر بوو
خەمی خەڵکی لە بەر بوو

بۆیە دێوی ئیستیعمار
کۆنە پەرستی زۆردار
زاڵم, خوێن ڕێژ, بەدکردار
بۆیان ئامادە کرد دار

ڕۆڵەی کوردی بلیمەت
نەترسا لە دار و پەت
پشتی نەکرد لە میللەت
وا دەبێ زیپک و هیمەت
ڕاوی — بەڵام کوردە نابەزێ
بەو زەبرانە ناتەزێ
لە ڕقان لێو دەگەزێ
کە سوار بوو دانابەزێ

داخدارە, خوێنی دیوە

بێداره, خۆی ناسیوه
له دوژمن ڕاپەڕیوه
باسکی لێ هەڵماڵیوه

بەکار و توند و تۆڵە
خۆی ساز دەکا بۆ تۆڵە

تابلۆی شەش

(ئاوازی کوڕ)

کوڕ

(له سەر شاخێکی بەرزەوە, له گەڵ گراوەکەی به ئاواز دەدوێ)
شەنگەبیری, ساڵی ساڵان له کوێستانی, لەناو مەڕی
بۆ مەڕدۆشین هەڵت دەکرد ئەو باسکی سپی مەڕمەڕی
له بەر هاڕەی گۆبەرۆک و گواره و کرمەک و ژێرچەنه
نێوەڕۆیه له بەر بێری کۆڕی مەڕی رادەپەڕی

که ئێواران کەزیت دەکردن سێ بەنگی و چاوت دەڕشت
بەو کەزی و چاوه نەرمانه بێ رەحمانه شوانت دەکوشت
شەنگەبیزا به سروه با شوڕدەی دەبرده بەر بەژنت
ئاخر تۆش هەوای کوێستانی ئەو کوردستانەت هەڵدەمشت

چێشتەنگاوان له دەراوان که خۆت لێ دەکرد پێ خاوس
به لەنجەو لاری کێژانەت شەرمەزار دەبووه تاوس
ئاهەنگی ژین و شادی بوو بەیانی تێکەڵ دەبوو
شمشاڵی من, خرمەی بازن, گرم و هۆڕی مەشکەی گاوس

شەنگەلێری گراوی خۆم وێنوسی جەماڵ و جوانی؟!
ئێستاش پاڵێنی وەک جاران له شوان و مێگەڵ دەڕوانی؟
وا من پێشمەرگەم دەجەنگم بۆ وڵاتی له تۆ شیرینتر
نەم دەدا به تەختی شایی دەنا بەردەبێری شوانی

راسته تۆ جوانی, لەباری, نازداری, شۆخی, نەشمیلی
کوڵمەت گەشترن له گوڵ و خاڵت ڕەشترن له زیلی
جیابوونەوەت دەرده, بەڵام تۆش دەزانی تامی نیه
ژوان و شەوڕاو و دڵداری, راز ونیازی بەدیلی

زۆری نەماوه بێته بەر نەمامی هەوڵ و خەیاڵم
له داگیرکەر پاک بێتەوه خاکی پیرۆزی وڵاتم
چەک دادەنێم, گۆچانەکەی جارانم هەڵدەگرمەوه
تۆ هەر بێری به, من هەر شوان, فریشتەی تاسه وئاواتم

تابلۆی حەوتەم

(خەڵکی دێ هەر وەک تابلۆی دووهەم خەریکی کار و ئیشن. لە دورەوە دەنگی گۆرانی دێتە گوێ, وردە وردە نزیک دەبێتەوە, خەڵکی دێیەکەش هەڵدەستنە سەر پێ, بەرەو دەنگ دەچن و تێکەڵ دەنگەکە دەبن)

کوڕ: ڕێبوارێکم ئازا و بە زیپک و زاکۆن
دەبڕم چۆڵ و چیا و پێ دەشت و بێروون
بەر هەڵستم دەکەم هەپروون بە هەپروون

کۆ: دەڕۆم بەرەو ئاسۆ, بەرەو ئاسۆی ڕوون
دەڕۆم دەڕۆم تا ترۆپکی رزگار بوون

کوڕ: کەند و کۆسپ هەنگاوم پێ ناکا شل
بێتە سەر ڕێم هەزاران گابەردی زل
بە هێزی شان و باهۆ پێی دەدەم تل

کۆ: دەڕۆم بەرەو ئاسۆ, بەرەو ئاسۆی ڕوون
دەڕۆم دەڕۆم تا ترۆپکی رزگار بوون

کوڕ: پێم گرتەوە, دەرچووم لە دارە دارە
ڕێم گرتەوە ڕێگای (قازی) و (ئاوارە)
نامترسێنێ گوولله, پەتک, سێدارە

کۆ: دەڕۆم بەرەو ئاسۆ, بەرەو ئاسۆی ڕوون
دەڕۆم دەڕۆم تا ترۆپکی رزگار بوون

کوڕ: بەو خوێناوەی لەو ڕێبازە ڕژاوە
گوڵی ئاڵی سەربەستی کورد ڕژاوە
منیش بەدڵی پڕ لە هیوا و برواوە

کۆ: دەڕۆم بەرەو ئاسۆ, بەرەو ئاسۆی ڕوون
دەڕۆم دەڕۆم تا ترۆپکی رزگار بوون

کوڕ: ڕۆڵەی کوردم فێری هەوراز و لێژم
تا زۆر برۆم زیاتر ئارەق برێژم
کورت تر دەبێ ڕێگای دوور و درێژم

کۆ: دەڕۆم بەرەو ئاسۆ, بەرەو ئاسۆی ڕوون
دەڕۆم دەڕۆم تا ترۆپکی رزگار بوون

کوڕ: نارەومەوە لە داوەڵ و تارمایی
زۆرم دیوە بووڵێل و تاریکایی
دێنم بەو شەوگارە ڕەشە دوایی

کۆ: دەڕۆم بەرەو ئاسۆ, بەرەو ئاسۆی ڕوون
دەڕۆم دەڕۆم تا ترۆپکی رزگار بوون

کوڕ: من پەروەردەی بن سێبەری ئەشکەوتم
گەلێک جاران لە چاڵاوی ڕەش کەوتم
هاتمە دەرێ, هەدام نەدا, نەسرەوتم

کۆ: دەڕۆم بەرەو ئاسۆ, بەرەو ئاسۆی ڕوون
دەڕۆم دەڕۆم تا ترۆپکی رزگار بوون

تەواو

ئەم شانۆنامەیە لە ساڵی 1983 بە بۆنەی دووی ڕێبەندان لە شاخەکانی کوردستان پێشکەش کراوە. بەداخەوە دەقی نووسراوەکە لە بەین چووە و لە 1989/04/24 سەر لەنوێ نووسراوەتەوە.

بەهرام 1989/04/24 کۆڵن– ئاڵمان

شانۆنامەی دایکی نیشتمان پلانی سیاسی کورد

بوونی شانۆ لە هەر وڵات و لە ناو هەر نەتەوەیەکدا نیشانەیە بۆ بوونی شارستانیەت. ئەو کەسانەش کە بیر لە سازکردنی شانۆ لە ناو میللەت و وڵاتەکەیاندا دەکەنەوە مرۆڤگەلێکی خاوەن شارستانیەتن.

نەتەوەی کورد هەرچەند مێژووی رێ و شوێنی شانۆییەکەی، دەگەرێتەوە بۆ سەردەمی رێ و رەسمەکانی میترایسم و زەردەشتی و بوونی بینای شانۆ و هونەری شانۆی دەگەرێتەوە بۆ سەردەمی ئیمپراتوری ماد،بەو حاڵە لە پاش روخانی شارستانێتی ماد لە شێوەی حکومەت و دەستەڵاتدا، شانۆش روو لە نووشستی دەنێ و پارس دەستەڵاتی شانۆ و حکومەت دەگرێتە دەستی خۆی و چارەنووسی شانۆ بە بوون و نەبوونی کیانی کوردەوە گرێ دەدرێ. شانۆ و رێ و شوێنی شانۆ لە سەرزەمینی مێزۆپۆتامیا ناوەندی ئایین و شارستانیەت،لە ژێر دەستەڵاتی سیاسی و فەرهەنگی و ئایینی جیاوازدا مێژووی تێپەراندوە، هەتا دەگاتە سەردەمی نوێ. لە ناو کورددا شانۆ و رێ و شوێنی شانۆ بەردەوام ماوەتەوە و لە فۆرم و شێوەی جیاوازدا گەیشتووتە ئەمرۆ. دەستەڵاتی ناوچەیی و ئایینی جیاواز شانۆ و رێ و شوێنی شانۆی هەمەرەنگ و هەمە چەشن کردوە. ئەم وەزعە درێژەی پەیدا کردوە هەتا شەرِی دووهەمی جیهانی.

لە مەهاباد دوای مانگی خەرمانان(شەهریوەر)ی 1320(1941 زایینی) و پاش نەمانی دەستەڵاتداریەتی رژێمی رەزاشا, جوڵانەوەی رووناکبیری لە مەڵبەندی موکریان بە تایبەت لە مەهاباد پەرەدەستێنێ:

- پێکهاتنی کۆمەڵەی ژ.ک لە 1321/6/25(1942/9/16),
- پێکهاتنی رێکخراوی لاوانی کورد,
- بوونی کۆر وکۆمەڵی ئەدەبی ,
- دەرچوونی گۆواری «نیشتمان» لە مانگی مای 1943,
- بەستنی کۆنگرەی «کۆمەلەی ژ.ک» بە بەشداری 100 کەس لە شاری مەهاباد هەر لە ساڵی 1943.

هەمووی ئەوانە بە تێکرا سەردەمێکی نوێی رووناکبیری دەنوێنن. بیری پێشکەشکردنی شانۆ لەم سەردەمەدا دێتە گۆرێ.

پاش ئەوەی شانۆنامەی دایکی نیشتمان لە لایەن دڵشاد رەسوڵی و عەبدولرەحمان زەبیحی، ئەندامانی کۆمەلەی ژ.ک.وە دەدرێتە دەست ئەندامانی کۆمەڵەی لاوانی ژ.ک پێشەوا قازی محەمەد بەو لاوانە دەڵێ: *" ئەوە شتێکی تەبلیغیە بۆمیللەتی کورد, وەک ئەوە وایە ئەمن بچمە سەر سەحنەو قسە بۆ خەڵک بکەم. بەڵام نمایش دەتوانێ تەئسیری لە قسەکردنی کەسێکی وەک من زیاتر بێ, جابۆیە دەبێ نمایشەکە زۆر جوان لە بەر بکەن و تەمرینی لە سەر بکەن».*

شانۆی دایکی نیشتمان نیشاندەری دوکتورینی سیاسی و پلانی حکومەتی کۆمەڵەی ژ.ک و قازی محەمەد بووە،ئەوەش نە لە ساڵی 1946 بەڵکو لە ساڵی 1944. لە ڕێگای ئەم شانۆیەوە ویست و داخوازییەکانی سیاسی خەڵکی کورد و رابەرە سیاسیەکانیان رادەگەیێندرەیَ.

دایکی نیشتمان لە سمیای ژنێکی پرچ نەخشینی فریشتەئاسادا بە ئاوازێکی پر سۆز بە کەڵکورگرتن لە شیعرەکانی حاجی قادری کۆیی، هاواری نیشتمانی کەلەبچەکراو بە گوێچکەی رۆلەکانیدا دەچریکێنێ و دەنگبێژانیش سرودگەلی «خوایە وەتەن ئاوا کەی», «مەکتەب مەتلەعی سەعادەتە», «ئەرێ هەی کوردستان, کوردستانی جوان»و«نیشتمان دینمی ئایینمی» ئەخوێنن.

دایکی نیشتمان داوای ئازادی و رزگاری دەکا, رۆڵەکانی دایکی نیشتمان بە هاواری دایکی نیشتمانەوە دێن, دوژمن پیلان و نەخشەی سەرکوتکردن بەرێوە دەبا, پێشمەرگە و یاریدەدەرانی, دایکی نیشتمان رزگار دەکەن, کورد بە ئاواتی خۆی دەگا و کۆماری کوردستان دادەمەزرێنێ، سەرۆک کۆماری ناو شانۆکە بۆ خەڵک دەدوێ.

پاش کۆتایی هاتنی شانۆکە قازی محەمەد دێتە سەر سەکۆی شانۆ، غەنی بلوریان کە یەکێک لە بەریوەبەرانی شانۆکە بووە ئاوا دەگێرێتەوە: *« پاش تەواوبوونی شانۆکە قازی محەمەد دێتە سەر شانۆ و قسە دەکا, بە چاوی گریانەوە, خەڵک ئیحساسات دەیان گرێ و لە کاتی پێشکەشکردنی شانۆکەدا دەگرین, تەنانەت رووسەکانیش فرمێسک دەرێژن! قازی لە سەر مێژووی خەباتی کورد دەدوێ, باسی ئیستعمار و دابەشکردنی کوردستان و سەرکوتکردنی میللەتی کورد لە لایەن دەوڵەتەکانەوە و هەروەها باسی شۆرشەکانی کوردستان دەهێنێتە گۆرێ.»* .

ناوەرۆکی شانۆنامەکە دەریداخات کە قازی محەمەد و عەبدولرحمان زەبیحی و مستەفا خۆشناو کە ناوەرۆکی شانۆنامەکەیان لە دەورەی ملکیەوە گۆریوە بۆ دەورەی کۆماری، ئاگاداری گۆرانکارییەکانی سیاسی سەردەم و مێژووی کورد بوون.

ئەوان لە پێنج پەردەی شانۆنامەکەدا *وەک فریشتە, پەیمانی سەعدئاباد, دایکی نیشتمان, رزگارکردنی دایکی نیشتمان وپەردەی دروستبوونی کۆماری کوردستان* هەم ویستی سیاسی و مێژوویی خەڵکی کورد باس دەکەن، هەم دوژمنانی خەڵکی کورد و دۆستانی دەست نیشان دەکەن و هەمیش روون و ئاشکرا رێگاچارەی سیاسی بۆ کوردستان دەخەنە بەر بیروڕای گشتی و خەڵکی کوردستان.

شانۆنامەی دایکی نیشتمان بەم ناوەرۆکەوە لە سەر مێشک و رۆح و دەروون و هەستی توێژ و چینە جیاوازەکانی خەڵکی کورد بە ژن و پیاوەوە تەئسیر دادەنێت تا ئەو رادەیەی کە ژنە مریدەکانی شێخانی کوردستان بە کۆمەڵ لە خانەقاوە بەرەو گاراجی عەبدول شوێنی پێشکەش کردنی شانۆکە چوون. ئەوەش لە دەورە و زەمانێک دایە کە شانۆگێر بە "لۆتی و شەکەرۆکە" لە مەڵبەندی موکریان ناودێر دەکریان. شەکەرۆکە مێرمنداڵانی عەجەم بوون کە لە گەڵ عاشقەکانی ئازەری دەهاتن و رەقسیان دەکرد، لۆتیش ئەو کەسانە بوون کە ورچ و میمونیان هەڵدەپەراند.

لە ماوەی 40 رۆژ هەتا دوومانگدا، 120 هەتا 160 جار شانۆنامەکە نیشان دراوە و نزیکەی 80000کەس بینەری ئەم شانۆنامەیە بوون، کە لە شارەکانی مەهاباد و شنۆ و نەغەدە

پێشکەش کراوە. بەمەش خەڵک لە چەشنە ریفراندۆمێکی نەتەوەییدا بەشداریان کردووە و بەرزترین رێکۆردی بینەری شانۆیان وەدەست هێناوە کە تا ئێستاش پاش تێپەربوونی 61 ساڵ، لە کوردستان دوبارە نەبووتەوە و شانۆی کوردی لە هەموو پارچەکانی کوردستان دەبێ خەون بە رۆژێکی ئاواوە ببێنێ.

پەیام و دوکترینی سیاسی دایکی نیشتمان ئەمرۆش تازەیە و ئەوەش سەروەریە بۆ ئەو کەسانە کە شانۆی دایکی نیشتمانیان لە هاوینی ساڵی 1944 سازکردو دواتر لە ساڵی 1946 کۆماری کوردستانیان دامەزراند،بەوەش بۆمان دەردەکەێت کە شانۆ یەکێک لە ئەرکانە گرینگەکانی کیانی نەتەوەییە کە لە گەڵ بوون و نەبوونی کیاندا هەیە و نیە.

دایکی نیشتمان و کۆماری کوردستان و میعمارەکەیان قازی محەمەد لە گەڵ یەک هاتن و لە گەڵ یەک ئاوا بوون، بەو هیوایە لە سەر عیمارتە رمێندراوەکانی هەگمەتانە و مەهاباد و سەکۆرمیاگەکانی شانۆی کەنگاوەر و سابلاخ عیمارەتی نوێی کورد لە باشوری وڵات ئاوەدانتر بیت و سەکۆکانی شانۆ رازاوەتربن و شانۆ لە کیانی نەتەوەیماندا جێگای شایستەی خۆی بگرێتەوە، کە نیشانەی شارستانییەتی ئێمەیە، هەر وەک چۆن لە ساڵی 1944دا،واتە ساڵی پێشکەشکردنی شانۆی دایکی نیشتمان، وابووە و مێژووی خوڵقاندووە.

یادی دوو کۆماری دایکی نیشتمان و کۆماری کوردستان و گیانبەختکەرانی، لە سەدریاندا پێشەوا قازی شکۆدار بێت.

وتاری برایم فەرشی لە فستیواڵی یادی قازی محەمەد لە 2005/3/31 لە سلێمانی

شانۆنامەی دایکی نیشتمان بەرهەمی کۆماری کوردستان نەبووا؟

لە یادی کۆماری کوردستان و پێشەوا قازی و دانەرانی کۆمار و گیانبەختکەرانیدا, لە شاری هەولێر پێتەختی کوردستان, لە لایەن وەزارەتی رۆشنبیریەوە بە بەشداری گەلێک لێزانی بواری سیاسی و مێژووی کورد, کۆنفرانسێک یاخۆ فستیواڵێک بەرێوە چوو کە هەنگاوێکی درانگ بەڵام جێگای سپاس بوو. ئەوەی بەرنامە و پرۆگرامی چەند رۆژەی فستیواڵەکە چۆن بووە و چ ئاکامێکی هەبووە و لە ساڵانی داهاتوودا چۆن دەبێت, دەبێ چاوەروانی راگەیاندنەکانی وەزارەتی رۆشنبیری و دەزگاکانی راگەیاندن بکەین, ئەوەش کە ناوەرۆکی وتارەکان بە پڕی و چڕی چۆن بووە و کەی سەرجەم باسەکان دەگەنە تامەزرۆیان پرسیارێکی ترە. تەلەوزیۆنی کوردستان لە هەولێرەوە راپۆرتێکی کورتی لە سەر فستیواڵەکە بڵاوکردەوە کە هەڵگری هێندێک زانیاری لە سەر فستیواڵەکە بوو. جارێکی دی یەکێک لە بەشداربووان ئەوەی دوبارکردەوە کە **شانۆنامەی دایکی نیشتمان** لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا پێشکەش کراوە, لە راستیدا ئەو بەرێزە هەمان هەڵەی کریس کوچرای دوبارە کردەوە کە لە کتێبەکیدا لە سەر کۆماری کوردستان هاتووە . مەبەستی من لێرەدا نە کەمکردنەوەی پلەی کارە پیرۆزەکەی کریس کوچرایەو نە مەبەستیشم راستکردنەوەی ریزێک هەڵەی مێژووی ناو کتێبەکەیە, مەبەستی من لە نووسینی ئەم کورتە ئاگاداریە ئەوەیە کە بێژم بە پێی بەڵگە مێژوویەکان شانۆنامەی دایکی نیشتمان بەر لە دامەزراندنی کۆمارە پیرۆزەکەی کوردستان پێشکەش کراوە و پێشکەشکردنی ئەو شانۆنامەیە لە راستیدا راگەیاندنی بیری دامەزراندنی کۆماری کوردستان بووە, کە ئەویش ئاواتی بەرزی دامەزرێنەرانی **کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد** بووە و بیری بەرزی پێشەوا قازیش بووە. شانۆی دایکی نیشتمان تاقە کەرەسەی راگەیاندن بووە کە بە شێوەیەکی جەماوەری بیری کۆمارخوازی بردۆتە ناو خەڵکی ئەو کاتی شاری مەهاباد و شارەکان و گوندەکانی مەڵبەندی موکریان. من لە نووسراوەیەکدا کە تایبەتە بە لێکۆڵینەوە لە سەر ئەم شانۆنامەیە لایەنەکانی ئەم کارە پیرۆزەم نیشان داوە کە پێشتر لە چەند گۆواردا بڵاوکراوەتەوە. بێ گومان کۆماری کوردستان گەلێک لایەنی هەبووە کە دەبێ باس و لێکۆڵینەوەی لە سەر بکرێت, بەڵام ئەوە هەڵەیە کە ئێمە خۆمان مێژوومان بە هەڵە بنووسینەوە. مێژوو ئەوەیە کە رووی داوە و دەبێ واش گوزارشت بکرێ. پێکهاتنی کۆماری کوردستان لە مەهابادیش بەرهەمی بەر لە ساڵی 1946 بووە و دەبێ لایەنەکانی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و زەمینەکانی فکری باس بکرێ و روون بکرێتەوە. بەوەش دەتوانین وەک دەڵێن رابوردو بکەینە چرایەک بۆ ئەمرۆ و داهاتوو. لە گەڵ ئەم کورتە نووسراوەیەدا دوو بابەتی"شانۆی دایکی نیشتمان" و شانۆنامەی"کۆشکی ئاوات" بڵاو دەکەمەوە, بۆ ئەوە وێنە زیندووەکانی رۆژەکانی بەر لە کۆمار و کاتی کۆمار و دوای کۆمار بێتە بەر چاو و نەزەر.

برایم فەرشی (بەهرام)

ئاڵمان– 2005/2/6

کۆشکی ئاوات, دایکی نیشتمان, کۆماری کوردستان

هێمن موکریانی

برایم فەرشی

پاش گرتنی رابەرانی حیزبی تودە و هێرش بردنە سەر رێکخراوی فەداییانی ئەکسەریت و باقی هێزەکانی تر لە ساڵی 1361و 1362 (1982_1983ز) , تەشکیلاتی ئەو دوو رێکخراوە لە کوردستان دەگەڵ حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران(پەیرەوانی کۆنگرەی چوار) بە خڕی چوونە باشوری کوردستان و بوونە میوانی حیزبی شیوعی عێراق. هەر لەو سەروبەندەدا ماڵی ئێمە لە تاران کە ببوە بنکەی حاوانەوەی توودەیی و ئەکسەریەتی و کۆمەڵەیی کەوتە بەر هێرشی هێزی تایبەتی زیندانی ئەوین و لە جیاتی من کاکە حەسەنم کەوتە زیندانەوە و منیش بە ناچاری لە تاران دور کەوتمەوە و سێ مانگ لە شاری ورمێ بە نهێنی ژیام و پاشان گوێزرامەوە بۆ باشوری کوردستان. چیرۆکی یەک ساڵ ژیانی جەنابم وەک ئەندامی پێشووی ئەکسەریت لە شاخەکانی کوردستان لە ناو چوارهێزی تودە و ئەکسەریەت و شیوعی و کۆنگرەی چوار داستانێکی تراژیک و پڕ لە ئازارە کە من لە شوێنێکی تر بە وردی باسم کردووە و لێرە ناچمە سەری.

یەکەم کارم لە شاخ پێکهێنانی کلاسی شانۆ بوو, لە دەورەیەکی چەند مانگەدا دەیان کەس لە باشور و رۆژهەڵات کە ئەندامانی ئەو چوار هێزە بوون بەشداری کلاسەکان و دەورەکانی شانۆیان کرد, بەرهەمی ئەم کلاسانە جگە لە هێندێک پرۆگرامی هونەری, نووسین وپێشکەشکردنی چوار شانۆنامە بوو.

- شانۆنامەی «ئۆکتۆبر» کە باس لە شۆرشی ئۆکتۆبر دەکا و بە دوو قۆڵی لە گەڵ کاک ئەنوەری سوڵتانی نووسیمان و لە مانگی ئۆکتۆبری ساڵی 1983 لە شاخ پێشکەش کرا.
- دوو شانۆنامە بە کەڵک وەرگرتن لە مێتۆدی «شانۆی پەیکر» لە پێوەندی لە گەڵ مێژووی حیزبی شیوعی عێراق و جوڵانەوەی کریکاری لە عێراق لە لایەن منەوە نووسرا و بە بەشداری پێشمەرگەکانی حیزبی شیوعی و بەشدارانی دەورەکانی شانۆ لە یوبلیومی حیزبی شیوعی عێراق دا پێشکەش کرا.
- شانۆنامەی کۆشکی ئاوات

بەرپرسانی ,,کۆنگرەی چوار,, پێشنیاریان کرد کە شانۆنامەیەک لە سەر ,,دووی رێبەندان و کۆماری کوردستان,, بنووسم. بۆ ئەو مەبەستە ئارشیوی رۆژنامەی کوردستانی سەردەمی کۆمار و پاش کۆماریان لە ئیختیار نام. هەرچەند هەموو رۆژنامەکانم خوێندەوە, بەڵام هیچ فکرێک بۆ نووسینی شانۆنامەیەک لە مێشکمدا دروست نەبوو. داوای تاریک و روونی ماموستا هێمنم لێکردن کوتیان هەمانە و تەنیا یەک شەو دەتوانین بتدەینێ. ئەو شەوە تا بەیانی زۆربەی ئەو شیعرانەی کە بۆ نووسینی شانۆنامەکە پێویستم بوو, نووسیمەوە. بەو جۆرە شانۆنامەی کۆشکی ئاوات خوڵقا. هێمن وەک نووسەرێک, وەک وێنەگرێک, وەک فیلمسازێک, وەک ژۆرنالیستێک, وەک شاعێرێک لە رێگای شیعرەکانیەوە گوزارشێک لە وەزعی خەڵک بەر لە کۆمار, کاتی کۆمار, دوای کۆمار, هەڵکردنی ئاڵا, لە داردانی قازی مەحەمد و هەواڵانی لە مەهاباد و بۆکان و سەقز دەدا بەدەستەوە, ئەو شەوە هێمن کۆماری کوردستانی لە مێشکی مندا کردە کۆشکی ئاوات! شانۆی کۆشکی ئاوات لە دووی رێبەندانی ساڵی 1983 لە سەر شاخەکانی کوردستان بێ هیچ چەشنە ئیمکاناتێک پێشکەش کرا. کۆشکی ئاوات تابلۆیەکی کوردانەی پڕ لە هەڵپەرکێ, گۆرانی وموسیقا و جولەی لەشی مرۆڤی کورد بوو. شانۆی کۆشکی ئاوات یەکەم

تاقیکردنەوەی من بوو لە چوارچێوەی سیستمی شانۆی «بوئال»دا کە بە شانۆی «چەوساوەکان» بە ناوبانگە. بە داخەوە ناوی هەموو دەورگێڕانی شانۆنامەکەم لە یاد نەماوە و ناوی راستەقینەی زۆریان نازانم. سپاسی ئەو کەسانە لە باشور و رۆژهەڵاتی کوردستان دەکەم کە بۆ ساخکردنەوەی ناوی شانۆگێڕەکان و ئەو شتانە کە لەم نووسراوەدا لە یاد چوون یارمەتیم بدەن.

ساڵی 1989 پاش دامەزراندنی تیپی شانۆی کۆچەر لە ئاڵمان کە دوایی بوو بە ناوەندی شانۆی کۆچەر, شانۆنامەی کۆشکی ئاوات یەکەم بەرهەم بوو کە کاری لە سەرکرا, بڕیار بوو ئەمجارە شکۆی کۆماری کوردستان گەلێک هونەرمەندانەتر بە فۆرمێکی نوێتر لە شاخ نیشان بدرێ, بۆ ئەو مەبەستە قەرار بوو هونەرمەند «ئیقباڵ حاجبی» موسیقای بۆ بنووسێ و «یەدوڵا ئەلوندی» جوانەمەرگ قام بێژی شانۆنامەکە بێت و شانۆگێڕانی کۆچەریش دەورگێڕانی بن, مخابن پاش چەند مانگ پرۆبەکردن لە بەر قورسی کارەکەو کەم بوونی بەشی موسیقا و قام بێژ, کارەکە وەلا نندرا. ساڵانێک لەوەبەر کەسێک لە «مەد تی وی« داوای ئەو تێکستەی لێکردم بردی بە ناوی خۆی هەم تێکستەکەی خراپ کرد, هەم شانۆکە و هەمیش خۆی.

لێرەدا تێکستی شانۆنامەکە هەر وەک چۆن لە شاخ نووسراوە وەک دۆکۆمنتێکی مێژوویی بڵاو دەکەمەوە. بێ گومان فۆرم و تەکنیکی نووسینی شانۆنامەکە گەلێک جیاوازە لە فۆرمەکانی باو و تەکنیکی باو, بۆ خودی خۆم تاقیکردنەوەیەکی تایبەتی بوو لە بارودۆخێکی تایبەتدا.

ئێستا کە پاش تێپەڕبوونی 21ساڵ دەقی شانۆنامەکە دەخوێنمەوە هەست دەکەم لە لایەنی ناوەرۆکەوە زۆر لە شانۆنامەی(دایکی نیشتمان_ 1944) نزیکە, ئەوەش کە تێکستی شانۆنامەی کۆشکی ئاوات لە یادی 60 ساڵەی «دایکی نیشتمان»دا بۆ یەکەمجار بڵاودەکرێتەوە, بۆ من نیشانەی بەردەوامی بیر و ئاواتەکانی کۆماری کۆردستان و شانۆنامەی دایکی نیشتمانە یادی بەرزی شانۆکارانی دایکی نیشتمان و کۆشکی ئاوات و لە سەروی هەموویانەوە یادی بەرزی بیرمەندان و دانەرانی کۆماری کوردستان لە وانە یادی بیرمەند و سیاسەتمەداری تاقانە قازی محەمەد پیرۆز بێ. یادی شاعیری گەل «هێمن موکریانی» کە لە راستیدا نووسەری راستەقینەی کۆشکی ئاواتە پیرۆز بێ. ئەوەش بێژم ئاواتی پێشکەشکردنی کۆشکی ئاوات لە دڵ و مێشکمدا هەر زیندووە.

دووی ڕێبەندانی ساڵی 2703(2004/01/22)